

Beeldhouwkunst in Kröller-Müller Bram Hammacher en Jan van Munster

Constant Permeke, *Niobe*, foto G.J. Hoogland

Deze zomer zijn er twee bijzondere tentoonstellingen in het Kröller-Müller Museum te Otterlo. De tentoonstelling *Het begin van een nieuwe wereld laat de ontwikkeling van de moderne sculptuur zien door de ogen van Bram Hammacher, directeur van het museum van 1948 tot 1963. De expositie behelst een lange periode in de beeldhouwkunst en toont veel van zijn aankopen, aangevuld met meer recentere. De tweede tentoonstelling Jan van Munster. In motion 1970 —> 2020 betreft een klein overzicht van het werk van Van Munster vanwege zijn vijftigjarig kunstenaarschap. Bij Van Munster draait alles om energie.*

Door Etienne Boileau

Vrijwel meteen bij zijn aantreden kiest Hammacher voor een nieuwe koers. Hij wil de ontwikkeling van de moderne beeldhouwkunst in het Kröller-Müller Museum op internationaal niveau in zijn museum tonen. Hammacher slaagt erin een beeldencollectie bijeen te brengen die een volwaardige tegenhanger is van de hoogwaardige schilderijencollectie van Helene Kröller-Müller. Wel moest hij in de begintijd vaak op eieren lopen, want het streng geformuleerde gedachtegoed van de in 1939 overleden Helene Kröller-Müller bood hem in eerste instantie weinig ruimte. Het lukt hem zo'n 121 sculpturen aan te schaffen en 137 beeldhouwerstekeningen. Daaronder werken van Alexander Archipenko, Jean Arp, Antoine Bourdelle, Raymond Duchamp-Villon, Julio Gonzalez, Barbara Hepworth, Jacques Lipchitz, Marino Marini, Henry Moore, Constant Permeke, Auguste Rodin en Ossip Zadkine. Ook

koopt Hammacher niet-westerse sculpturen aan, waarmee hij de inspiratiebronnen van de moderne beeldhouw- en schilderkunst wilde laten zien. Dat verband is fraai in beeld gebracht door de opvallende beeldengroep die zich aandient wanneer je de tentoonstelling in het museum binnenloopt.

Jacques Lipchitz

Op de binnententoonstelling is ook een grote verzameling gipsen beelden van Lipchitz te zien. De kennismaking in 1950 tussen museumdirecteur en kunstenaar leidde tot een jarenlange vriendschap en zoals wel vaker voorkomt, tot een substantiële aankoop: in 1954 koopt Hammacher de bronzen sculptuur *Le cri (Le couple)*. Vier jaar later opende de tentoonstelling *Jacques Lipchitz. 116 beeldhouwwerken* in het Kröller-Müller, die vervolgens door heel Europa ging. De tentoonstelling gaf volgens Hammacher "een indrukwekkend beeld van het immense beeldend vermogen, dat schuilt in deze dynamische kunstenaar". In de jaren daarna schenkt de Jacques en Yulla Lipchitz Foundation in New York maar liefst 41 gipsen beelden uit de nalatenschap van Lipchitz aan het Kröller-Müller Museum. Deze schenking, waarin alle fasen in Lipchitz' oeuvre zijn vertegenwoordigd, is een belangrijke aanvulling op de collectie kubistische schilderkunst van onder meer Pablo Picasso, Georges Braque, Fernand Léger en Juan Gris die dan al in de collectie aanwezig is.

Beeldentuin en beelden voor binnen

Maar Hammacher wilde meer: zijn grote droom was de verwezenlijking van een beeldentuin. De tuin die hij uiteindelijk zou ontwikkelen werd in

1961 onder grote internationale belangstelling geopend. Het concept, een labyrintachtige tuin van 25 hectare, waarin de natuur en de beeldhouwkunst als gelijkwaardig worden opgevat, was destijds volkomen nieuw en revolutionair. De bekende tuin- en landschapsarchitect Jan Bijhouwer ontwikkelde een plan waarbij hij zich liet inspireren

Bill Woodrow, *Rockswarm*, foto G.J. Hoogland

door de bestaande structuur van kleine en grotere kommen in het eikenbos achter het museum. Hij ontwierp een centrale ruimte, met daaromheen in de kommen verschillende 'expositieruimten' of 'buitenzalen'. Delen van het bos werden gekapt en in plaats daarvan kwam gras. De expositieruimtes kwamen met elkaar in verbinding te staan door een hoofdpad waarlangs gewassen werden geplant die 'harmonieerden met de omgeving'. Veel van de beelden die Hammacher eerder had aangeschaft kregen hun permanente plaats in de beeldentuin. De beelden die Hammacher verwierf voor de museumzalen van het Kröller-Müller, stonden in nauwe wisselwerking met de beelden in de tuin. De tentoonstelling *Het begin van een nieuwe wereld* omvat overigens ook latere aanwinsten, vaak gedaan ter aanvulling op de Hammachercollectie, zoals de sculptuur *L'homme qui marche* van Alberto Giacometti.

Aanwinsten na Hammacher

Een van de belangrijkste latere aanwinsten is *Le commencement du monde* van Constantin Brancusi. Het beeld dat de inspiratie vormde voor de titel van deze tentoonstelling. Het werd indertijd door het museum aangekocht na de periode Hammacher als schakel tussen de figuratieve en de abstracte kunst. Een andere aanwinst uit de periode na Hammacher is het werk *Window or Wall Sign* van Bruce Naumann. Een neonwerk waarin ons een spreuk wordt voorgehouden over wat het kunstenaarschap volgens Naumann inhoudt: "The true artist helps the World by revealing mystic truths." Al dwalend door de tuin vielen ons ook een viertal heel recente aanwinsten op. Sinds dit voorjaar staat er in de tuin een beeld van Soll Lewitt en ligt er een tegel van herman de vries. Een bijzondere aanwinst is de sculptuur van Bill Woodrow met de titel *Rockswarm*. Woodrow is kunstenaar en imker; hij maakt sculpturen over bijen en is gefascineerd door

de hechte organisatie van een bijenvolk. Met dit beeld laat hij de formatie zien van een bijenzwerm, een fenomeen dat zich alleen voordoet bij een aanstaande of voorbijgevoerde verplaatsing. In *Rockswarm* landt de met bladgoud bedekte kluwen bijen op een kale rots. Of staat ze op het punt te vertrekken? Als vierde aanwinst is er het 1.70 m hoge natuurstenen beeld *Battery for five Fingers* van Jan van Munster. Elders in het museum wordt Van Munster geëerd met een solopresentatie.

Het begin van een nieuwe wereld. De ontwikkeling van de moderne sculptuur, 1 juni t/m 29 september 2019.

Jan van Munster. In motion 1970 —> 2020, 4 mei t/m 13 oktober 2019.

Kröller-Müller Museum, Otterlo, www.krollermuller.nl

Jan van Munster

Van Munsters vijftig-jarig kunstenaarschap wordt dit jaar gevierd met een intieme presentatie in twee tentoonstellingsruimtes aan weerszijden van de deuren die naar het Auditorium leiden. Daar is een kleine selectie van zijn werk opgesteld. Een dwarsdoorsnede van zijn oeuvre door de tijd heen, met een veelheid aan materialen en vormen die de unieke visie op energie van deze belangrijke Nederlandse beeldhouwer in beeld brengen.

IJstafels

Tijdens de opening vertelde Lisette Pelsers, directeur van het museum, hoezeer zij gesteld is op

de drie ijstafels, aangekocht in '89 door Oxenaar: "Het zijn stoere, minimale sculpturen die ik voor het eerst zie opgesteld. Je vraagt je af: wat voor wit poeder ligt erop?" In de begeleidende catalogus lees ik dat het ijskristallen zijn, ontstaan doordat een compressor vocht uit de lucht opvangt en dat in ijs omzet. Een ander beeld uit de collectie van het museum is Van Munsters installatie met vier dunne neonlijnen, geplaatst in een doorgang vanaf de ingang van de winkel richting het restaurant en gemaakt in 1977 in opdracht van architect Wim Quist. Een derde beeld in het bezit van het Kröller-Müller, is de *Battery for five Fingers*, een indrukwekkende bol met vijf

Jan van Munster, *IJstafels*, foto G.J. Hoogland

vingergaten van zwart graniet. Deze schonk Van Munster in 2018 aan het museum. Het vierde beeld van Van Munster in bezit van het Kröller-Müller is een +- beeld, dat al langer in de beeldentuin staat.

Neonsculpturen

Op dit overzicht hangen ook enkele exemplaren van Van Munsters neonsculpturen. Zo is er het ingesnoerde vierkant *Tailored Square* in wit glas met aan de voorkant zwarte verf, wat maakt dat het witte neonlicht over de achterliggende muur verspreid wordt. En er hangt de feeëriek *Edged Circle*, een gekartelde cirkel van blauw en groen glas, die van boven blauw en beneden groen licht verspreidt. Deze neonsculpturen zijn geabstraheerde varianten van zijn oorspronkelijke *Brainwaves* die hij baseerde op zijn eigen EEG grafieken. Lichtmuseum Unna in Duitsland heeft zo'n brainwave - een formidabel exemplaar dat is opgebouwd uit acht delen - in bruikleen. John Jaspers, directeur van het Lichtmuseum gaf tijdens zijn openingswoord een paar rake omschrijvingen: "De terugkerende elementen in Van Munsters werk zijn energie, kracht, spanning en contrast. Met energie als centraal thema, gaat het in Jan's werk om aantrekken en afstoten zoals in zijn magnetische werken. Het gaat om tegenstellingen zoals in zijn plus-minus installaties, tegenpolen waartussen energie vloeit, het gaat om helder en donker, om zwart en wit, stilte en beweging, om warmte en koude zoals in de ijstafels of in de warmte-installaties met gloeiende ijzerdraden. En het gaat om lichaam en geest, om gevoel en verstand, zoals in zijn *Brainwaves*, en uiteindelijk om leven en dood. Het komt op mij over alsof hij in zijn scheppen toenemend de ultieme eenvoud zoekt, en daarbij spirituele inhoud materialiseert."